

Iwona Łuczków

Czas względny a taxis : (na materiale języka polskiego i rosyjskiego)

Acta Polono-Ruthenica 7, 99-108

2002

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Iwona Łuczków
Instytut Filologii Słowiańskiej
Uniwersytet Wrocławski

Czas względny a taxis (na materiale języka polskiego i rosyjskiego)

Jedną z podstawowych operacji myślowych dokonywanych przez człowieka jest ustalanie związku czasowego (temporalnego) między obserwowanymi zjawiskami. Punktem odniesienia dla ustalania takiego związku przez nadawcę jest moment mówienia. Ustalanie stosunku czasowego zdarzeń względem momentu mówienia ma charakter uniwersalny, gdyż chociaż nie wszystkie języki dysponują kategorią gramatyczną czasu¹, to w każdym języku istnieją określone środki służące do wyrażenia tego znaczenia. Ich zasób w poszczególnych językach jest bardzo zróżnicowany, a w językach słowiańskich wskazać należy przede wszystkim środki morfologiczne, syntaktyczne oraz leksykalne.

Mówiąc o czasie, myślimy najczęściej o kategorii gramatycznej czasownika, która uważana jest za podstawowy sposób jego wyrażania w językach słowiańskich. Stąd też problem tzw. czasów absolutnych i względnych traktowany jest najczęściej jako problem morfologiczny. Nie ulega jednak wątpliwości, że charakterystyki temporalnej zdarzeń dokonuje nadawca przede wszystkim na poziomie wypowiedzenia, a więc składni. A temporalność (obok modalności, predykcji i intonacji) uważana jest za obligatoryjny składnik każdego wypowiedzenia. Dlatego też w dalszych rozważaniach przyjęłam założenie, że minimalnym poziomem wyrażania przez nadawcę stosunków czasowych między zdarzeniami jest wypowiedzenie.

Konkretne zdarzenie lokalizowane jest temporalnie najczęściej względem momentu mówienia jako *TERAZ* (*Tomek jedzie*),

¹ Kategorii gramatycznej czasu nie znają m.in. klasyczny język chiński, język khmerski, klasyczny język hebrajski i język malajski. Por. hasło *czas* w *Encyklopedii językoznawstwa ogólnego* (Wrocław 1999, s. 97) opracowane przez Kazimierza Polańskiego.

PRZEDTEM (*Tomek jechał/przyjechał*) lub POTEM (*Tomek będzie jechał / pojedzie*), ale może być również zlokalizowane względem innego zdarzenia (*Jadąc do Krakowa, przeczytałam całą książkę; Zanim do mnie zadzwonisz, przeczytaj ten artykuł!*). W pierwszym przypadku mówimy o tzw. absolutnej lokalizacji temporalnej, w drugim natomiast – o tzw. względnej lokalizacji temporalnej zdarzeń. W niniejszym artykule zajmuję się przede wszystkim tym drugim aspektem charakterystyki temporalnej wypowiedzenia.

W literaturze polonistycznej względna lokalizacja temporalna zdarzeń określana jest jako *czas względny*, natomiast w literaturze ruscystycznej oprócz terminu *относительное время* spotykamy również przyjęty w ślad za Romanem Jakobsonem termin *таксис*. Można zatem postawić pytanie, czy *czas względny* (*относительное время*) i *taxis* to dwa terminy na oznaczenie tego samego zjawiska językowego, czy też dwa różne zjawiska językowe określone dwoma terminami? Pozytywna odpowiedź na drugą część pytania sugerowałaby możliwość wprowadzenia również do językoznawstwa polskiego terminu *taxis*.² Przedmiotem artykułu jest więc próba rozgraniczenia obu tych terminów oraz wstępnego określenia *taxis* na tle szerzej stosowanego w polskiej literaturze językoznawczej terminu *czas względny*.

Termin *taxis* zaproponował w 1957 roku w artykule *Szyftery, kategorie czasownikowe i czasownik rosyjski* Roman Jakobson (Jakobson 1989: 257–281) na określenie takiej kategorii czasownikowej (nie mającej jego zdaniem swej nazwy), która charakteryzuje opisywany fakt w stosunku do innego opisywanego faktu (bez odniesienia do faktu mówienia), a więc kategorii należącej do grupy tzw. nie-szyfterów. Zdaniem autora takie terminy jak *czas relacyjny* (względny) dotyczą jednego tylko z wariantów kategorii *taxis* (Jakobson 1989: 264), dlatego „najbardziej właściwy” wydaje mu się termin L. Bloomfielda „porządek” lub jego grecki pierwowzór *taxis*. Nowum we wspomnianym artykule jest również rozróżnienie *taxis* zależnego i *taxis* niezależnego. *Taxis* zależny określił Jakobson na przykładzie języka niwchijskiego (giliackiego) jako taką kategorię, która wyraża różne relacje z niezależnym czasownikiem – jednoczesność, poprzedzanie, przerywanie, przyzwolenie (Jakobson 1989:264). Natomiast w części poświęconej kategoriom gramatycznym

² Termin ten nie został odnotowany jeszcze w żadnym wydanym w Polsce słowniku terminologii językoznawczej czy encyklopedii. Nie znajdujemy go również w opublikowanym niedawno *Słowniku słów kluczowych językoznawstwa sławistycznego* autorstwa Zofii Rudnik-Karwatowej i Hanny Karpińskiej (1999).

czasownika rosyjskiego przedstawiona została następująca opozycja: „*taxis*: zależny (wskazujący na fakt Eⁿ towarzyszący drugiemu głównemu faktowi Eⁿ) vs. *taxis* niezależny” (Jakobson 1989: 272).

Tak więc R. Jakobson zdecydowanie rozgraniczał kategorie *czasu* i *taxis*. *Czas* charakteryzujący fakt, o którym mowa, w stosunku do momentu mówienia zaliczył on do szyfterów, natomiast *taxis*, jak już wspomniałam, jest nie-szyfterem. Rozgraniczenie dotyczy nie tylko opozycji *taxis* i *czasu absolutnego*, ale również *taxis* i *czasu względnego*, który jego zdaniem jest jednym z wariantów kategorii *taxis*. Ponadto rozróżnienie *taxis* zależnego i *taxis* niezależnego nie ogranicza się wyłącznie do relacji chronologicznych między zdarzeniami, tzn. ich jednoczesności, uprzedniości lub następczości.

Artykuł R. Jakobsona rozpropagował w literaturze rusycystycznej petersburski językoznawca Aleksander Bondarko, który w swoich publikacjach początkowo jedynie wymieniał *taxis* jako jedno z wielu pól funkcjonalno-semantycznych, z czasem poświęcając mu więcej miejsca na stronicach swoich publikacji (por. m. in. Bondarko 1984, 1985, 1999). Szerokie omówienie funkcjonalno-semantycznego pola *taxis* (nie tylko na materiale języka rosyjskiego, ale również w planie typologicznym) znalazło się już w I tomie redagowanej przez niego serii *Теория функциональной грамматики* (1987: 234–319). Autorami poszczególnych części poświęconych omówieniu *taxis* oprócz A. Bondarki są S. Polański, T. Akimowa, N. Kozincewa, W. Niediałkow, T. Otaina. Problematyka związana z wyrażaniem *taxis* w różnych językach znalazła się w kręgu zainteresowań innego lingwisty petersburskiego – Wiktora Chrakowskiego (2002). Pod jego kierunkiem powstaje obecnie obszerna monografia poświęcona typologii konstrukcji taksycznych.³

Właśnie na podstawie poglądów R. Jakobsona i A. Bondarki spróbuję określić wzajemne relacje między *taxis* i *czasem względnym*.

³ Jest to kolejna z cyklu monografii typologicznych przygotowywanych w Instytucie Badań Lingwistycznych Rosyjskiej Akademii Nauk w Petersburgu. Poprzednie publikacje tego cyklu, to m.in. *Типология каузативных конструкций. Морфологический каузатив*, Ленинград 1969; *Типология пассивных конструкций. Диатезы и залогов*, Ленинград 1974; *Залоговые конструкции в разноструктурных языках*, Ленинград 1981; *Семантика и синтаксис конструкций с предикативными актантами*, Ленинград 1981; *Категории глагола и структура предложения*, Ленинград 1983; *Типология результативных конструкций*, Ленинград 1983; *Типология итеративных конструкций*, Ленинград 1989; *Типология императивных конструкций*, Санкт-Петербург 1992; *Типология условных конструкций*, Санкт-Петербург 1998.

Taxis traktowany jest przez A. Bondarkę jako kategoria semantyczna (i odpowiednie pole funkcjonalno-semantyczne) i określany jako wyrażone w konstrukcjach polipredykatywnych wzajemne powiązanie zdażeń objętych wspólną ramą czasową. To wzajemne powiązanie zdarzeń realizuje się w trzech wariantach. Są to mianowicie: a) relacje równoczesności/nierównoczesności (uprzedniości, następczości) zdarzeń; b) korelacja wskazująca na wewnętrzne powiązanie zdarzeń bez wyrażania wymienionych powyżej stosunków chronologicznych; c) powiązanie czasowe zdarzeń połączone ze znaczeniami przyczyny, warunku, względu, przyzwolenia i in. (Bondarko 1999: 98–99). Wymienione warianty ilustrują następujące przekłady:

a) *Возвращаясь домой, Анна думала о будущем своего ребенка. Пока мы смотрели фильм, Андрей приготовил ужин* (jednoczesność zdarzeń: Anna wracała i jednocześnie myślała; my oglądaliśmy film, a Andriej w tym czasie przygotował kolację); *Прочитавши статью, она позвонила другу* (uprzedniość jednego zdarzenia względem drugiego: najpierw przeczytała książkę, potem zadzwoniła); *Как только приеду домой, обязательно позвоню тебе* (następczość zdarzeń: przyjadę i wtedy zadzwonię).

b) *Мама вошла в подъезд дома... приказав мне ждать* (Нагибин)^(*).⁴ W tym przypadku istotne jest wyłącznie wzajemne powiązanie zdarzeń objętych wspólną ramą czasową. Natomiast stosunek chronologiczny między nimi nie jest istotny dla semantyki zdania, co ilustruje również możliwość synonimicznej zamiany na zdanie z orzeczeniem szeregowym: *Мама вошла в подъезд и приказала мне ждать*. W odróżnieniu od przykładów przytoczonych w punkcie (a), nie jest tu natomiast możliwa synonimiczna zamiana na zdanie podrzędne czasowe (por.? **Когда мама вошла в подъезд, приказала мне ждать; *Когда мама приказала мне ждать, вошла в подъезд*);

c) *Осознав это, он изменил свое решение; Осознав это, он все же не изменил своего решения*^(*). W obu powyższych przykładach na znaczenie uprzedniości jednego zdarzenia (*осознать*) względem innego (*изменить решение*) nałożone jest dodatkowe znaczenie przyczyny (*Он изменил свое решение, потому что осознал это*) lub przyzwolenia (*Хотя он осознал это, но все же не изменил своего решения*).

⁴ Znakiem (*) wyróżnione zostały przykłady wynotowane z publikacji A. Bondarki, *Основы функциональной грамматики. Языковая интерпретация идеи времени*, Санкт-Петербург 1999.

Tak więc podstawową cechą *taxis* jest to, że zdarzenia, o których mowa w konstrukcji polipredykatywnej, objęte są wspólną ramą czasową. Cecha ta pozwala jednoznacznie rozgraniczyć *taxis* od takiego względnego użycia form gramatycznych czasu, które jej nie posiada. Por. na przykład użycie form czasu przyszłego dla oznaczenia zdarzeń poprzedzających fakty opisywane w planie przeszłości: *Здесь проявилось то, что впоследствии станет основным принципом его поведения; То co przeżyłam w owym roku, stanie się w przyszłości pożywką dla plotkarzy*. W powyższych przykładach formę czasu przyszłego predykatu zdania podrzędnego należy interpretować jako jej względne użycie w stosunku do predykatu zdania głównego (w stosunku do momentu mówienia oba zdarzenia są bowiem usytuowane w czasie przeszłym). Czy też użycie form czasu predykatu w zdaniach typu: *Jan wiedział/wie/dowie się, że przyjedziemy do Warszawy*. Mamy tu do czynienia niewątpliwie z dwoma zdarzeniami (*Jan wiedział... my przyjedziemy*), jednak odnoszą się one do różnych płaszczyzn czasowych (por. inne możliwości *przyjeżdżamy / przyjechaliśmy*), co decyduje o wykluczeniu tego typu konstrukcji z *taxis*. Wiedza Jana zrelatywizowana jest bowiem względem aktu mówienia, natomiast zdarzenie *przyjedziemy* – opisywane w zdaniu podrzędnym – względem wiedzy Jana.

Nie ulega wątpliwości, że pojęcia *taxis* i *czas względny* częściowo krzyżują się, na co wskazywali zarówno R. Jakobson, jak i A. Bondarko. Powyższe przykłady ilustrowały takie względne użycie czasu, które nie należy do *taxis*. Z drugiej strony przytoczyć można liczne przykłady, gdy możemy mówić o *taxis*, ale nie o względnym użyciu czasu. W zdaniach typu *Вы тут отдыхаете, а мы все трудимся*, ilustrujących *taxis* niezależny, oba zdarzenia powiązane są nie tylko wspólną ramą czasową i znaczeniem równoczesności zdarzeń, ale każde z nich posiada własną lokalizację temporalną względem momentu mówienia. Są to więc absolutne, a nie względne użycia formy czasu czasownika.

Gdy rozpatrzmy wspólną sferę realizacji obu rozpatrywanych kategorii, to, jak słusznie zauważył A. Bondarko, to samo zjawisko można scharakteryzować i jako *czas względny*, i jako *taxis*. Jednak mówiąc o *czasie względnym*, charakteryzujemy tylko formę gramatyczną czasownika, a analiza ograniczona jest do analizy kategorii morfologicznej czasu. Natomiast o *taxis* można mówić wyłącznie w przypadku istnienia minimum dwóch form tworzących konstrukcję polipredykatywną, a więc przenosimy się z poziomu morfologii na poziom konstrukcji syntaktycznych.

Powyższe rozważania, oparte na pracach R. Jakobsona i A. Bondarki, pozwalają chyba stwierdzić, że analizowane terminy, a więc *taxis* i *czas względny*, odzwierciedlają różne zjawiska językowe. W dalszej części artykułu spróbuję przedstawić ogólną charakterystykę środków wyrażenia *taxis* w języku polskim.

Taxis wyrażają takie konstrukcje polipredykatywne, w których wyodrębnić można dwa zdarzenia P_1 i P_2 ⁵, gdzie P_1 jest zdarzeniem lokalizowanym w czasie względem zdarzenia P_2 (głównego, podstawowego). Natomiast zdarzenie P_2 oprócz tego, że stanowi tło dla P_1 , obligatoryjnie zlokalizowane jest na osi czasu względem momentu mówienia. Rozpatrzmy to na przykładzie.

Idąc do sklepu, myślałam o naszym spotkaniu.

Idąc do sklepu, będę myślała / pomyślę o naszym spotkaniu.

Idąc do sklepu, myślę o naszym spotkaniu.

Powyższe przykłady traktować można jako wyrażenia polipredykatywne⁶ lub też tradycyjnie ujmowane w składni polskiej zdania złożone z imiesłowowym równoważnikiem zdania, przy czym zdanie główne (*myślałam / myślę / będę myślała o naszym spotkaniu*) wyraża zdarzenie P_2 , a więc to, względem którego lokalizowane jest temporalnie zdarzenie P_1 wyrażone imiesłowowym równoważnikiem zdania (*idąc do sklepu*). Jak widać z powyższych przykładów, zdarzenie P_2 ma odniesienie czasowe do momentu mówienia TERAZ – *myślę*, PRZEDTEM – *myślałam*, POTEM – *będę myślała / pomyślę*. Trudno natomiast określić temporalnie względem momentu mówienia człon syntaktycznie dodany. W analizowanych przykładach predykat P_1 wyrażony jest formą imiesłowu przysłówkowego współczesnego. Funkcja tej formy gramatycznej polega na wskazywaniu jednoczesności dwóch zdarzeń, które mogą być zlokalizowane w dowolnym punkcie na osi czasu (por. sposób wyrażenia predykatu zdania głównego). Natomiast w zdaniach:

Przeczytawszy tę książkę, myślałam o naszym spotkaniu.

Przeczytawszy tę książkę, będę myślała / pomyślę o naszym spotkaniu.

Przeczytawszy tę książkę, myślę o naszym spotkaniu.

⁵ Ten sposób zapisu zdarzeń wyrażanych w konstrukcjach taksycznych proponuje W. Chrakowski (2002).

⁶ Wyrażenie polipredykatywne rozumiem tu tak, jak interpretowane jest ono w gramatyce akademickiej języka polskiego przez M. Grochowskiego (*Gramatyka* 1984:213–300).

imiesłów przysłówkowy uprzedni wyraża zdarzenie P_1 wcześniejsze względem zdarzenia P_2 wyrażonego w zdaniu głównym.

Jednak oprócz tych klasycznych przykładów we współczesnej polszczyźnie spotykamy również inne sytuacje. W zdaniu *Słysząc huk, wybiegłam z pokoju* zdarzenie nazwane imiesłowem jest niewątpliwie uprzednie w stosunku do zdarzenia predykatu zdania głównego (*najpierw usłyszałam, potem wybiegłam z pokoju*). Zgodnie z normą języka polskiego powinno ono być zatem wyrażone imiesłowem uprzednim, a nie współczesnym. Jednak wykorzystany tu imiesłów współczesny użyty jest w celu zaznaczenia bezpośredniej bliskości, prawie jednoczesności opisywanych zdarzeń. W zdaniu *Usłyszawszy huk, wybiegła z pokoju* brakuje dynamiki poprzedniego zdania.

Oba zdarzenia P_1 i P_2 konstrukcji taksycznych charakteryzuje zatem określona zależność chronologiczna (równoczesność, uprzedniość, następczość). Ponadto oprócz podstawowej predykcji wyrażonej w zdaniu głównym zawierają one dodatkowy predykat (niejednokrotnie skondensowany, ściągnięty). W przytaczanych powyżej przykładach dodatkowy predykat wyrażany jest imiesłowami. Nie jest to jednak jedyny sposób kondensacji predykatu dodatkowego, o czym świadczy ekwiwalencja następujących konstrukcji syntaktycznych:

a) *Переходя через рельсы, соблюдайте правила дорожного движения* vs. *При переходе через рельсы соблюдайте правила дорожного движения*^(*).

b) *Wróciwszy do domu, zastał Piotra nad książką* vs. *Po powrocie do domu zastał Piotra nad książką*.

W obu przykładach zdarzenie P_1 wyrażone jest albo imiesłowem przysłówkowym, albo wyrażeniem przyimkowym. Odpowiada im synonimiczna konstrukcja – zdanie złożone podrzędnie, por:

a₁) *Когда переходите через рельсы, соблюдайте правила дорожного движения*.

b₁) *Kiedy wrócił do domu, zastał Piotra nad książką*.

Jak widać, sposoby wraźnia zdarzenia P_1 są zróżnicowane strukturalnie. Konstrukcje ze ściągniętym, skondensowanym predykatem dodatkowym do postaci wyrażenia przyimkowego są częstokroć synonimiczne wobec konstrukcji imiesłowowych. Dotyczy to zwłaszcza struktur zawierających wyrażenia przyimkowe z rzeczownikami odczasownikowymi (*po powrocie, przed wyjazdem...*), ale nie tylko (por. *po koncercie, przy kawie, po Szopenie* i in.), por.:

Po wyjeździe do Krakowa zapomniałam o całym zdarzeniu.

Wyjechawszy do Krakowa, zapomniałam o całym zdarzeniu.

Przy kawie plotkowaliśmy o wielu sprawach.

Pijąc kawę, plotkowaliśmy o wielu sprawach.

Nie dla każdej konstrukcji imiesłowowej znaleźć można w polszczyźnie odpowiadającą jej konstrukcję z wyrażeniem przyimkowym. Por. następujące przykłady:

Po kinie (przed kinem) byliśmy na spacerze.

Po królu upodobała sobie synowca (Łysiak),

które niewątpliwie ilustrują *taxis* zależny (najpierw byliśmy w kinie, potem na spacerze; najpierw upodobała sobie króla, potem synowca), jednak w polszczyźnie brakuje dla nich ekwiwalentnych konstrukcji imiesłowowych.

Jeszcze bardziej złożona jest interpretacja konstrukcji typu *Po jajkach dziecko dostało wysypki*. Niewątpliwie mamy tu dwa zależne względem siebie zdarzenia objęte wspólną ramą czasową ze znaczeniem uprzedniości (najpierw dziecko zjadło jajka, potem dostało wysypki), jednak znaczenie *taxis* połączone jest tu bezpośrednio ze znaczeniem przyczynowo-skutkowym (dziecko dostało wysypki, ponieważ zjadło jajka).

W niektórych przypadkach jednoznaczna interpretacja semantyczna konstrukcji z wyrażeniami przyimkowymi nie jest możliwa bez uwzględnienia szerszego kontekstu językowego. Chodzi tu o przykłady typu: *Kasia śmiała się przed wejściem na scenę*. Z jednej strony może to być bowiem przykład interesującego mnie *taxis* zależnego (*zanim weszła na scenę, śmiała się*). To samo zdanie może mieć interpretację nie temporalną, a lokatywną. *Wejście na scenę* może być bowiem określonym miejscem (*Kasia stała przed wejściem na scenę i śmiała się*). Z podobną sytuacją spotykamy się w przykładach typu *Po Ani była jeszcze Kasia*. Mogą one bowiem wyrażać zarówno znaczenie *taxis* zależnego (*najpierw przyszła / przyjechała / zadzwoniła / napisała / przeczytała... Ania, potem Kasia*), ale również znaczenie lokatywne (*stała Ania, a za nią stała Kasia*).⁷

Przedstawione dotychczas uwagi odnoszą się do tzw. *taxis* zależnego, charakteryzującego się ściśle określoną hierarchizacją, gradacją zdarzeń, spośród których jedno jest główne, drugie natomiast dodatkowe, poboczne. Zdarzenie dodatkowe lokalizowane jest temporalnie wyłącznie

⁷ O możliwość temporalnej lub lokatywnej interpretacji takich wyrażen przyimkowych pisał m.in. M. Jurkowski (1972).

na tle zdarzenia podstawowego. Inaczej wygląda to w przypadku *taxis niezależnego*, który charakteryzuje się samodzielną orientacją temporalną względem momentu mowy każdego ze zdarzeń, między którymi powstaje stosunek taksyczny (Bondarko 1985:12), por.:

a) *taxis* zależny:

Jadąc do Krakowa, przeczytałam / przeczytam / czytam ciekawą książkę.

b) *taxis* niezależny:

*Kiedy jechałam do Krakowa, przeczytałam (*czytam / *przeczytam) ciekawą książkę.*

*Jechałam do Krakowa i przeczytałam (*czytam / *przeczytam) ciekawą książkę.*⁸

Przytoczone przykłady zróżnicowanych strukturalnie konstrukcji taksycznych układają się w określony ciąg synonimiczny, por.:

Kiedy szłam do szkoły, myślałam o niebieskich migdałach.

Szłam do szkoły i myślałam o niebieskich migdałach.

Idąc do szkoły, myślałam o niebieskich migdałach.

Po drodze do szkoły myślałam o niebieskich migdałach.

Zgodnie z tradycyjną klasyfikacją, mamy przed sobą zdanie złożone podrzędnie i współrzędnie, zdanie złożone z imiesłowowym równoważnikiem zdania oraz zdanie pojedyncze. W dwóch pierwszych przykładach oba zdarzenia P_1 i P_2 wyrażone są formą osobową czasownika (*kiedy szłam... myślałam; szłam i myślałam*). W trzecim zdaniu zdarzenie P_2 wyrażone jest imiesłowem przysłówkowym, który jest wynikiem kondensacji (ściągnięcia) predykatu. Najbardziej skomplikowana jest sytuacja w ostatnim przykładzie, gdzie kondensacja jest maksymalna, brakuje w nim jakiegokolwiek formy czasownikowej. Predykat dodany ukryty jest w strukturze wyrażenia przyimkowego *po drodze*.

Listę konstrukcji taksycznych w języku polskim należałoby uzupełnić o struktury, w których zdarzenie P_2 wyrażone jest imiesłowem przzymiotnikowym, por.:

a) *Spotkałam znajomego wyjeżdżającego do Krakowa.*

b) *Człowieka pijącego kawę nie da się namówić na herbatę.*

Jednak w tego typu konstrukcjach zdecydowanie przeważa znaczenie atrybutywne imiesłowu nad znaczeniem dodatkowej predykcji, o

⁸ Przykłady serii (b) ilustrują dodatkowo współzależność wyrażania *taxis* i form aspektowych predykatu zdania głównego.

czym świadczy możliwość zastosowania następujących transformacji na zdania względne:

- a₁) *Spotkałam znajomego, który wyjeżdża do Krakowa.*
- a₂) *Znajomy, którego spotkałam, wyjeżdża do Krakowa.*
- b₁) *Człowieka, który pije kawę, nie da się namówić na herbatę.*

W odróżnieniu od całej serii wcześniejszych przykładów, w których wyrażone były dwie czynności P₁ i P₂ tego samego subiekta, w powyższym wypadku (przykłady a, a₁) subiekt zdarzenia P₁ nie jest tożsamy (≠) z subiektem zdarzenia P₂ (*ja spotkałam... znajomy wyjeżdża*). Już te cechy pozwalają zlokalizować konstrukcje omawianego typu na peryferiach funkcjonalno-semantycznego pola *taxis*.

Przedstawiona analiza w żaden sposób nie wyczerpuje całości tematu, a jest jedynie próbą zasygnalizowania problemu, który, jak mi się wydaje, nie był dotychczas badany na materiale języka polskiego i w planie konfrontacji polsko-rosyjskiej.

Literatura

- Бондарко А. В. (1984) *Функциональная грамматика*, Ленинград.
- Бондарко А. В. (1985) *О таксисе*, „Zeitschrift für Slawistik”, Band 30, 1, s. 1–16.
- Бондарко А. В. (1999) *Основы функциональной грамматики. Языковая интерпретация идеи времени*, Санкт-Петербург.
- Храковский В. С. (2001) *Таксисные конструкции со специализированными и неспециализированными глагольными формами*, [w:] *Wyraz i zdanie w językach słowiańskich. Opis, konfrontacja, przekład*, 3, Wrocław.
- Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia* (1984) red. M. Grochowski, S. Karolak, Z. Topolińska, Warszawa.
- Jakobson R. (1989) *Szyfery, kategorie czasownikowe i czasownik rosyjski*, [w:] idem, *W poszukiwaniu istoty języka*, Warszawa, t. 1, s. 257–281.
- Jurkowski M. (1972) *Przyimek i wyrażenie przyimkowe*, [w:] *Z polskich studiów slawistycznych*, seria Językoznawstwo 4, s. 21–29.
- Rudnik-Karwatowa Z., Karpińska H. (1999) *Słownik słów kluczowych językoznawstwa slawistycznego*, Warszawa.
- Теория функциональной грамматики. Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таксис* (1987) ред. А.В. Бондарко, Ленинград.